

13. Ткаченко Г.Г., Чередниченко А.П., Капочкин Б.Б. Способ прогнозирования фаз тектонической активности // Авторское свидетельство № 1233080 от 23.05.1986. – ВНИИПИ Гос. Комитета СССР по делам изобретений и открытий. – Бюл. № 19. – 4 с.
14. Доценко С.Ф., Сергеевский Б.Ю., Черкесов Л.В. Об эволюции осесимметричных возмущений жидкости. // Мор. гидрофиз. исслед. – 1978. – № 1. – С. 15-31.
- National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA). Earthquake epicenters for magnitudes >4,5 in 1963-1977 // Earthquake Data Services and Publications, Key to Geophysical Records Documentation. – 1983. – No. 15 (Revised). – 7 p.

Караульна О.М. **НАРИСИ ІСТОРИКО - ТЕОРЕТИЧНИХ АСПЕКТІВ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО** **ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ**

Постановка проблеми:

Історія ХХ ст. продемонструвала фундаментальні трансформації в історії розвитку суспільства і особливо історії марксизму і марксистських рухів, що відбувались на теренах великодержавної країни „Радянський Союз”. У якій чи не найголовнішу роль відіграли 15 державних країн, які після розпаду тоталітарної політичної ідеології, почали формуватися як окремі національні держави. У цьому процесі побудови нації і держави Україна одна з перших усвідомила свою національну окремішність і свою національну ідентичність. На шляху формування цілісної та самостійної державності Україна формує мову, фольклор, етнографію та інші складові національної культури. Отже, питання національно -культурного відродження були й будуть тим фундаментом, на якому базується українська національна ідея.

Особливої актуальності набуває вивчення нових наукових досліджень, які допомагають стерти розірвані, пошматовані зв'язки цілісного історико-культурологічного процесу розвитку Українського суспільства, як народності, нації і держави. Саме вони вносять в науку нові концепції формування цілісної системи поглядів на форми націодержавності як на повноцінний організм розвитку Всесвіту.

Зміст та специфіку національного руху розкривали провідні історики України: М. Грушевський, М. Аркас, Д. Дорошенко в ряді наукових доробок, зокрема М. Грушевський у праці “ Украинский народ в его прошлом и настоящем “ [1] роздвигався національний рух у ракурсі майбутньої перспективи розвитку суспільства.

Д. Дорошенко у другому томі видання “ Нарис історії України” [2] в розділах XIII, XIV, XV говорить про українське національне відродження, розкриває його складові, аналізує його вплив на соціальне життя країни, змальовує перспективи національного розвитку. Започаткувалось національне відродження, вважає автор на територіях Гетьманщини й Слобідської України, так як “...їх політична й культурна автономія сприяла розвитку національній культурі та розцвіту народної поезії.” Спонукальним мотивом, за ствердженням Д. Дорошенка, стало тяжке економічне, політичне, соціальне та культурне становище. Значний вплив на хід і розвиток національного відродження, як відмічає науковець, відіграло Кирило – Мефодіївське товариство, до якого входили М. Костомаров, П. Куліш, О. Маркович, Т. Шевченко. Національне відродження історик роздвигався як два паралельні рухи в межах Російської та Австро-Угорської імперій. “ Доведеться признати, що умови перебування під конституційним австрійським режимом були сприятливіші, ніж під режимом царського абсолютизму “. Піонерами національного руху в Австро-Угорщині, за переконаннями Д. Дорошенка, стали М. Шашкевич, І Вагилевич, Я. Головацький, бо їх формували не тільки ідеї романтизму, а й рух слов'янських народів та знайомство з творами нової української літератури

М. Аркас у книзі “ Історія України – Русі” [3] останню главу присвятив характеристиці національного українського руху, визначив територіальні центри духовного розвитку, висвітлив діяльність громадських товариств та лідерів, етапи становлення національної свідомості. Розглядаючи часові межі національного відродження, автор робив акцент на наступні географічні зони: з 1805 р. до 1819р. виділяв Харків, “ Тут з'являються один за другим українські діячі і письменники: П. Гулак - Артемовський, Г. Квітка-Основ'яненко, засновано університет, що стає осередком духовного життя, виходить журнал, написаний українською мовою” [4]. З 1820 – 1830 рр. М. Аркас визначав Галичину, відмічаючи діяльність М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилевича. З 1834р. – Київ, описуючи роботу Кирило-Мефодіївського товариства, наприкінці 1850-х і на початку 1860-х, зазначив Петербург, “ ... туди на якийсь час переносять свою роботу українці.”[5], а з початку 1870-х років осередком на думку М. Аркаса знову стає Київ, “ Тут визначаються такі вчені, як В Антонович, М. Драгоманів, П. Чубинський, П. Житецький, В. Науменко і інші”. Однак з 1880 р. центр національного відродження зосередився у місті Львові, куди через утиски переїжджають ряд письменників і науковців та розпочинає діяти “Товариство імені Шевченка” .

Отже, представники різних історичних шкіл, засвідчили факт існування національного відродження, концептуально обґрунтували його періодизацію та особливості.

У результаті детального аналізу наукових робіт, збірок, статей, автор прийшов до висновку, що проблема історико - теоретичного обґрунтування національного культурного відродження України перебуває в ситуації розмаїття підходів висвітлення і потребує ретельного вивчення .

Від так, перед автором статті були поставлені наступні завдання :

- розглянути проблему національного культурного відродження у контексті націотворчих процесів;
- пов'язати поняття “нація”, ”націоналізм”, “національних рух” з соціокультурними чинниками;
- з'ясувати історіографічну базу з зазначеної проблеми.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувалися такі наукові методи: аналітичний (при вивченні

наукової літератури) та історичний (у розгляді еволюції понять “нації” та „націоналізму” та у вивченні соціокультурних чинників процесу).

Розвиток **українського культурного відродження** обумовлювався різними факторами: територіальними, історичними, соціально-економічними, мистецькими, але насамперед ідейно-політичними. Тому теоретичне осмислення цього процесу не можливе без усвідомлення таких багатовимірних понять як “**нація**”, “**націоналізм**”, “**національний рух**”. Сформована під впливом Європейського романтизму та національного відродження слов'янських народів (чехів, поляків, сербів), ідея **української національної ідентичності** активізувала інтелігенцію на культурно-етнографічну, літературну, мистецьку діяльність, а потім уже на здобуття державної незалежності. Саме тому, на наш погляд, не варто трактувати значення термінів “українська нація”, “український націоналізм” та “ український національний рух” в суто політичному вимірі, так як серед різних засад все ж таки передують **культурні коріння**.

З боку теоретичного осмислення проблеми “нація”, “націоналізм”, “національний рух” сформована значна світова історіографічна база.

Тільки на кінець ХХ ст. англійською мовою з'явилась чисельна кількість праць, а саме: „Нації перед націоналізмом” Д.А.Армстронга (1982), „Націоналізм і держава” Джона Брейлі (1982), „Нація й націоналізм” Ернеста Геллнера (1983), ”Соціальні передумови національного відродження в Європі” Мирослава Гроха (1985), ”Етнічне походження націй” Ентоні Сміта (1896), ” Нації й націоналізм після 1788р.” Еріка Хобсбоума (1990) та праця “Уявлені спільноти” Бенедикта Андерсена. Вони своїм історичним розмахом та теоретичною потужністю створили новітні концепції та погляди на питання „нації”, „націоналізму”, „національного відродження” і змусили, на думку Андерсена, традиційну літературу на цю тему сприймати як застарілу в сучасній історіографії [6]. Аналізуючи передумови формування націй і націоналізму, автор зазначає, що практичною підставою для таких ідей послужили нескінченні війни між суверенними володіннями, що виникали повсюди, із яких поступово виростили нинішні національні держави.

Отже, на емпірії економічної й політичної реальності класових, національних і державних відносин ХVI – ХVIII ст. створювалася одна з найзначніших побудов суспільної думки: **теорія природного права**. Суть її на перший погляд проста: право обумовлюється силою, що визначає суверенітет як особистості, так і держави. Становище держави у світовому світотворенні подібне становищу громадянина в самій державі: “ там і тут діє не висока мораль, не воля Бога, а твердий і холодний егоїстичний розрахунок: як окремі індивіди, так і народи у взаєминах один з одним повинні покладатися лише на здорове, природне почуття самозбереження [7].

На думку багатьох вчених, Велика Французька революція та початок епохи індустріальної революції створили світ, у якому довелося народам Європи жити протягом наступного ХІХ ст. аж до Першої світової війни і революції, що прийшли слідом. Досвід французької революції та **національно-державне будівництво** послужило хорошим прикладом для інших країн Європи. Від того часу встановлюється погляд, що **нація** – поняття політичне, етнічні відмінності не повинні мати політичного значення, а не французькі мови країни вважалися контрреволюційними, їх забороняли вживати в освітній і громадській справі.

На противагу своїм французьким колегам, німецький мислитель Й.Гердер обґрунтував тезу, що нація відзначається спільною культурою, побудованою на спільності народної мови, бо власне, мова простого люду правдиво відображає справжній характер і дух народу. Від цього погляду згодом перейшли до тези, що ті права, які французи чи, скажімо, американці приписують “народові” насправді належать **національностям**, за умови, що вони зберігають рідну мову і культуру. Таким чином, нові наукові дисципліни, які тоді формувалися, як етнографія, фольклор, мовознавство, мистецтвознавство, релігієзнавство, а також історія, перетворилися на **історію народу** і набрали політичного значення і визначили кордони майбутніх національних держав [8].

Таким чином, період ХVIII- ХІХ ст. у всесвітній історії визначився **формуванням нації, національних відносин, національних держав, національних культур**. Звісно етноси існували протягом століть, якщо не тисячоліть. І лише наприкінці ХVIII ст. їх стали вважати за основну ознаку нації, тобто такого історичного феномену, якому належить право творити самостійну державу. З усвідомлення етносом себе як нації, як дієвої особи історії та сучасного світу й розпочиналось **національне відродження** [9].

Повертаючись до **теоретичних засад** зародження понять “нація”, “національність”, “націоналізм”, слід відмітити, що і до сьогоденного дня немає однозначної наукової думки, теоретичних визначень, як в українській історіографії, так і в американській та західноєвропейській науці.

Французький вчений Ернест Ренан відмічав, що **нація** - це та спільнота, яка має спільні історичні коріння, “...Нація – це велика спільність, створена розуміннями, усвідомленнями жертви, колись принесеної, і готовою до нової (жертви). Вона існувала в минулому, вона відновлюється в сучасності реальною дією: розумінням, чітко висловленим прагненням продовжувати життя спільноти. Існування нації ...- це щоденний плебісцит”...[10].

Німецький соціолог Макс Вебер розуміє націю як „спільнота почуттів, яка знаходить своє адекватне втілення лише у власній державі, і яка природно прагне створити її, де спільність почуття формується на загальних традиціях, мові, культурі.” [11].

На думку сучасного американського вченого Бенедикта Андерсена, в антропологічному визначенні нації “це уявлена політична спільнота - при тому уявлена як генетично зближена і суверенна”. Далше він пояснює, що нація уявляється обмеженою, бо навіть найбільша з них, налічуючи сотні мільйонів людей, має свої межі, нехай навіть еластичні, поза якими знаходяться інші нації, але, незважаючи на фактичну нерівність і експлуатацію, які там панують, нація завжди сприймається як глибоке й солідарне братерство [12].

Посилаючись на автора, мабуть, найкращої і найповнішої англомовної праці з націоналізму Хью Сетон – Вотсона, то він зазначає, “...що неможливо виробити наукову дефініцію нації; а втім цей феномен існував і існує” [13].

Отже, незважаючи на різноваріантність визначення поняття “нація” у світовій історіографії, все - таки можна сформулювати головні ознаки, які б відображали сутність явища. Ними, на наш думку, стали – **єдність мови, історії, культури, також територіальна та економічно-соціальна спільність і державний суверенітет.**

Серед досліджень проблеми “**націоналізму**”, нажаль також існує багатоваріантність та різнотлумачення. Вони стосуються “**доктринального змісту**”, **класифікації** і навіть **визначення** місця і часу появи.

Л.Грінфелд вважає, що паростки ідеї націоналізму слід розглядати з XVI ст. [14]. Том Нейрон, дослідник націоналізму, писав, що “націоналізм є патологією сучасної еволюційної історії...”. На його думку націоналізм виникає у XVIII ст. і був спричинений “ерозією” релігійних догм доби Просвітництва”. Як зазначає Айра Кеміляйнен, то “батьки - засновники” **академічного наукового націоналізму** Ганс Кан і Карлтон Гейз вважають, що саме це поняття виникає наприкінці XVIII сторіччя. На думку самого ж Кеміляйнен, то слово “націоналізм” увійшло до широкого вжитку лише наприкінці XIX століття. Цю різницю в часі ми можемо пояснити скоріше тим, що як раз в цей період часу формуються у світі етноси, нації, держави, а разом з тим, формується і науково-теоретичні праці цих історичних процесів [15].

Сучасний український дослідник Г. Касьянов, який систематизував західні концепції та ідеї, що стосуються націй і націоналізму, розглядаючи узагальнену картину “**історіогенези націоналізму**”, пропонує розрізнати певні фази його формування. “Мабуть, можна погодитися з думкою, що епоха націоналізму починається саме у XVIII ст., що націоналізм стає надзвичайно впливовим політичним феноменом у середині XIX ст., і перетворюється на глобальну силу з другої половини XIX ст., з приходом ери “масової” політики. Такий варіант не виключає ані можливості появи перших виявлень національної свідомості в Європі XVI ст., ані ідеї про наявність націоналізму в Англії того ж часу, ані згадок про націоналістичні рефлексії в поглядах окремих інтелектуалів XVII ст.” [16].

На наш погляд **націоналізм** як ідеологія зароджується у Франції, Велика Французька революція проголосила три гасла “**Свобода, рівність, братерство**”, які стали епохальними в побудові суверенних держав. Термін “братерство” (до революції значив “спільність”, “община”, “громада”) почав швидко набувати і іншого значення, а саме „відданість нації”, тобто **націоналізм**. Тоді ж конституцією Франції вперше у світовій практиці проголошувався принцип **національного суверенітету**: “суверенітет є єдиним неподільним невід’ємним та невідчужуваним. Він належить нації, ні група людей, ні будь - яка особа не можуть його привласнити.” [17]. Термін “націоналізм” в той час ще означав „любов і відданість до своєї нації” та „готовність до будь - яких жертв”, включно з жертвою життя заради існування й процвітання своєї нації. Роль націоналізму зводилася до формування нації, об’єднання держави та її захист.

У Німеччині після війн, епохи революції та наполеонівської імперії на її мовній і культурній території залишилося близько сорока суверенних держав. Німецький націоналізм висунув вимогу узгодити політичну структуру Німеччини з її культурною єдністю. Наприкінці XVIII ст. інтелектуальна еліта суспільства створила схему єдиної “німецької історії”, права, фольклору, мистецтва тощо.

Визначаючи парадигму “**націоналізму**”, більшість науковців аналізують його на самперед як політичне явище. Бенедикт Андерсен зазначив що “Нація, національність, націоналізм - всі ці поняття завжди з труднощами піддавалися визначенню, не кажучи про аналіз” [18], однак запропонував спробувати зрозуміти націоналізм, співставляючи його не з усвідомленими політичними ідеологіями, а з масштабними культурними системами, які йому передували, і в яких та всупереч яким – він народився. Е. Сміт, прагнучи до об’єктивності у визначенні націоналізму, підкреслив, що “..У найзагальнішому розумінні націоналізм варто розглядати як різновид історичної культури та громадського виховання, той, що перекидає собою або замінює старі моделі релігійної культури та сімейного виховання. Націоналізм – це дещо більше за політичний стиль чи доктрину, це – форма культури, ідеологія, мова, міфологія, система символів та форма свідомості, що набула всесвітнього значення...” [19].

Отже, **концепція націоналізму**, як ми побачили, синтезує широке коло чинників, де одну з головуючих ролей, на наш погляд, відіграє соціально-культурний чинник і в світовій історії.

Значну роль у національному русі Східної Європи відіграє Чехія, там національне становлення дослідив чеський соціолог Мирослав Грох, назвавши його “**національним відродженням**” і розуміючи як ідейне, соціально-економічне, освітнє, науково-технічне, культурне “національне піднесення” свого народу, який трансформується у „модерну націю”. На шляху національного відродження відбуваються, на думку дослідника, три умовних етапи це – **академічний, культурно-освітній, політичний** [20]. У першому, тобто академічному етапі, серед місцевих еліт з’являється науковий та аматорсько-антикварний інтерес до різних виявів етнічної окремішності, тобто мови, фольклору, народних звичаїв, локальної історії, які збирають і публікують народні пісні, легенди, прислів’я, досліджують звичаї та вірування, складають словники, вивчають історію. І все це складалося мовою іншого народу, наприклад, в Чехії – німецькою. На другому етапі - культурно-освітньому - цей інтерес охоплює широкі кола місцевої інтелігенції, спонукаючи її до активної участі в “**національній справі**”: поширенні освіти і літератури народною мовою, створенні патріотичного канону національної історії. Цей етап відзначається тим, що мова, яка в першій фазі є предметом вивчення, тепер стає мовою, що нею творять літературу та на неї перекладаються твори з інших мов. Народну мову як вводять до шкіл, її вживають у науці, технічній літературі, в політиці, громадському житті, побуті освічених людей і взагалі у місті. Як доказ цього може служити той факт, що у них існував політичний інститут ще до того, як було створено чеськомовний університет [21]. І на третьому етапі відбувається структурування національного суспільства як суспільства громадянського, з’являються не лише культурно-освітні та інші громадські організації, а й політичні партії, які артикулюють вимоги національної емансипації у вигляді державної незалежності і мобілізують широкі маси на здійснення своїх політичних програм [22]. Якраз на цьому етапі, політичному, об’єднана суспільною мовою нація висуває вимоги

до політичного самоврядування, автономії, самостійності. Такі ж етапи національно-культурного відродження, на думку Ендрю Вілсона, сучасного англійського вченого з проблем української історіографії та державності, пройшла і Західна Україна синхронно з іншими східноєвропейськими народами на кінець XIX ст. За об'єктивним визначенням Вілсона в Західній Україні на той час уже існувало “міцне українське громадянське суспільство”, і як він пише “Перші галицькі “будителі” члени “Руської трійці”, надихалися Харківськими романтиками і помітно спиралися на центрально-українські міфи та символи, особливо-козацькі” [23].

Досвід формування української нації, держави та всіх її складових вивчали українські класичні школи, зокрема: Київська історична школа, під керівництвом Д. Антоновича та Львівська історична школа під керівництвом учня Д. Антоновича – М. Грушевського. Представники класичної школи українських істориків М. Грушевський, Д. Дорошенко, М. Аркас, використовували поняття “ **національний рух** “, філософськими засадами якого виступають **національна свідомість та націоналізм**, як синонім терміна **українське відродження**. За словами сучасного науковця Ірини Колесник, М. Грушевський українське національне відродження сприймає з точки зору народницької перспективи як процес зближення української інтелігенції зі своїм народом, який постає носієм національного елементу. Головним механізмом національного руху М. Грушевський назвав народну мову, яка “ вирішила долю українського відродження, відновивши розірваний зв'язок інтелігенції з народом “[24], та в свою чергу у взаємодії, глибоко зрозуміла та чітко визначила свій шлях у національному русі.

Д. Дорошенко, формуючи свої “Нариси історії України”, зазначав, що українське національне відродження має своє джерело “ з одного боку історичні традиції, а з другого пробудженні почуття своєї народності” [25]. Серцевиною національного відродження Д. Дорошенко вважає **поняття про націю** “ у це поняття був включений увесь народ, а поняття батьківщини охопило собою всі землі, заселені цим народом” [26]. Поступово національний рух, як підмічає історик, перестає бути вузько літературною або політичною течією, бо виходить на арену широкого громадського життя.

М. Аркас – український композитор, етнограф, літератор, родом з Миколаївського краю, у праці “Історія України-Русі” розглядав національне відродження як єдиний народно-демократичний процес, який проходив на етноісторичних землях України. Передвісником **національного відродження** вважав народний рух чехів, сербів, поляків. Відправною точкою національного відродження вважав вихід твору “Енеїди” І. Котляревського “ З того часу зачинається нова пора в житті України “[27]. Провідну роль у національному відродженні на думку М. Аркаса відіграла інтелігенція “ Котра почула своїм серцем любов до свого рідного слова, до свого народу” .

Посилаючись на сучасного відомого вченого з історії України В. Сарбея, станом на кінець XX ст. українська історіографія вже має розроблену методологічну схему історичних та соціологічних досліджень з проблем “націотворення”, “націоналізму”, “національного відродження” та “національно-культурного відродження,” в основі якої лежить “ історична концепція тодішнього українського відродження, на якій і ґрунтується наше висвітлення подій і явищ [28]. Але до цього часу в цій теорії і методиці зберігся різноваріантний підхід до сприйняття процесу національного відродження, який би ми визначили як **однолінійний, паралельний, розрізнений**.

За сучасним американським вченим П. Магочієм, у праці “Українське національне відродження. Нова аналітична структура” - це два розрізнені рухи, які проходять, маючи однакові етапи розвитку, однак в різному хронологічному часі на землях Російської імперії; перший етап проходить з 1780 по 1840 рр. ; другий з 1840 по 1900 рр.; третій охопив з 1900 по 1917 рр.; на західноукраїнських землях, перший 1816 – 1847 рр.; другий 1848 – 1860 рр.; третій 1861–1918 рр. [29]. Однак ці рухи мають одні і ті ж стадії: 1) стадія збирання спадщини - коли окремі вчені або, частіше, невідготтовлені ентузіасти збирають мовні, фольклорні, літературні та історичні залишки даного народу; 2) організаційна стадія - коли закладаються культурні організації (читальні, театри, бібліотеки, музеї, національні доми тощо); 3) політична стадія, коли закладають партії та інші організації, які умножають участь у політичному процесі [30]. Щоб краще зрозуміти аспект українського національного відродження, П. Магочій пропонує враховувати принцип “численних відданостей і принцип взаємовиключних свідомостей”, яким надає наступне формулювання. Принцип “**численних відданостей**” слід розуміти як лояльності до “ краю, держави, країни і всі вони сумісні”; принцип “**взаємовиключних свідомостей**”, на думку П. Магочія, передбачає, що “ неможливо бути росіянином з Малоросії або поляком з України, треба бути або росіянином або українцем, неможливо бути одним і другим” [31]. П. Магочій ідентифікує націоналізм з позицій марксистської історіографії і не марксистської. Ідеологічні передумови марксистської історії розглядають націоналізм як силу, котра “неминуче стає застарілою і, навіть, контрреволюційною, коли кінчається капіталістично-імперіалістична фаза і на її місце приходить соціалістична, зате не марксистські історики, на його думку, вважають, що „націоналізм є головним фактором здобуття “ незалежної держави, в якій панує одна національність до якої приєднуються всі інші групи які вважатимуться приналежними до даної нації “ [32].

Р. Шпорлюк вважає рух однолінійним і у праці “Українське національне відродження в контексті європейської стадії кінця XVIII- початку XX століть” зробив спробу накласти схему запропоновану М. Грохом на розвиток українського національного відродження, де визначив такі фази: 1) **академічна**; 2) **культурна**; 3) **політична**. Перша передбачає період наукового зацікавлення, коли окремі інтелігенти “віднаходять” національність і накреслюють контури свідомості, друга фаза формує патріотичну свідомість і маси даного населення включаються у відродження і третя фаза - це масовий національний рух з політичними наслідками. “Парадоксом” українського національного відродження вважає те, що Лівобережна Україна, яка мала найкращі передумови їх втрачає і “...провід перейшов до однієї із найвідсталіших земель – Галичини, - яка, завдяки зовнішнім стимулам, стала “ українським П'ємонт” [33].

Науковці Д. Решетар та О. Прицак інтерпретують національне відродження як єдиний загальноукраїнський рух, що найвиразніше проявився в різних територіальних межах в залежності від соціально – полі-

тичних чинників. Для Омеляна Пріцака підставою стають обрані ним наступні культурні зони : Слобідська Україна, Гетьманщина, Нова Росія, Правобережжя, Галичина й Буковина, Закарпаття. На думку діаспорного вченого Джона Решетара, основою національного відродження виступає географічне районування і він говорить про наступні райони: 1) Новгород - Сіверський і Харків (1798-1830 рр.), 2) Київ і Правобережжя (1840 – 1860 –ті рр.), 3) Женева (1870- 1880-ті рр.), 4) Галичина (1890-ті – 1914 рр.) [34].

Канадсько-американський дослідник Іван Лисяк – Рудницький, роздивлявся українське національне відродження як два паралельні рухи, але однакові за змістом. Хронологічно він запропонував наступну схему: 1) шляхетський період (з кінця XVІІІ ст. до 1840 рр.), 2) народницький (1840 – 1880 рр.); 3) модерністичний (від 1890 рр. до першої світової війни), коли національно-культурний рух проникає у середовище народних мас. Для кращого розуміння дефініції “націоналізму” пропонує використовувати назву “інтегральний націоналізм”. Це розуміння націоналізму в широкому значенні охоплює національну свідомість, принципи національної державності і національно-визвольний рух [35].

За словами сучасної дослідниці І.Колесник в становленні національної свідомості українського громадянства ХІХ ст. дослідник розрізняє дві течії. Перша, так звана “малоросійська”, була орієнтована на “поглиблення та закріплення єдності з Москвою”, інша течія “свідомого українства” прагнула “до збереження та віднови української самобутності” [36]. “Націоналізм”, зазначає Лисяк – Рудницький, в українській політичній термінології з’явився під кінець ХІХ ст. і роздивлявся як однозначне поняття “активна національна свідомість та патріотизм”. Лисяк – Рудницький не погоджувався з тим, що “батьком” українського націоналізму визнали М. Міхновського “він був одним з основоположників новітнього українського самостійництва”. Перед першою світовою війною, відмічає автор, під націоналізмом стали розуміти “самостійництво”. А коли у 1920 роках виникла ідеологічна течія, що прийняла назву “націоналістичної” та оформилася в організований політичний рух, поняття „націоналізм” набрало партійного забарвлення [37].

Український історик В. Сарбей, у видані “Крізь віки. Національне відродження України” визначив **національне відродження** як “ комплекс подій і явищ кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., пов’язаних із поширенням масового національного самоусвідомлення, поживаленням і піднесенням національного руху, розвитком усіх галузей культурного життя українців [38]. У ті часи, зазначав науковець, в українській і, навіть, західноєвропейській історіографії термін “ націоналізм” не мав того негативного значення, якого він набув в радянській історіографії. Історик визначає етапи національного відродження і при цьому враховує визначальним політичний чинник. Перший період охарактеризував як “ дворянсько-шляхетський”, який розпочався з кінця ХVІІІ ст. і тривав до середини 40-х років ХІХ ст.; другий етап “ різночинсько-народницький”, який проходив з другої половини 40-х рр. до 80-х рр. ХІХ ст. ; третій “загальнодемократичний”, що розгорнувся з 90-х років ХІХ ст. до 1917р. [39].

Сучасна українська дослідниця І. Колесник роздивляється національне відродження як “ рух і тип свідомості, орієнтований на відновлення державності в Україні та має свої ідейні формули” [40]. Ними вона називає ідею народності та ідею єдності всіх українських земель.

Дослідниця підкреслює, що **націоналізм**, як форма свідомості, пройшов декілька етапів еволюції: у першому - націоналізм формується як форма активної свідомості і ототожнюється з поняттям патріотизму, у другому – визріває ідея “самостійництва”, ідеологом якої став наддніпрянський публіцист М. Міхновський, у третьому – націоналізм постає “ як політичний рух і партійна ідеологія у формі інтегрального націоналізму” [41]. Обираючи за критерій зміну політичної ідеології, І Колесник виділяє наступні етапи: 1) реставраційний етап (80-ті роки ХVІІІст. – перша чверть ХІХ ст.); 2) романтичний (20-60-ті роки ХІХ ст.); 3) народницько - громадський (60- 80-ті роки ХІХ ст.); 4) національний або національно-політичний (90-ті роки ХІХ ст. – початок ХХ ст.) [42]. Реставраційний період, зазначає автор, знаменує ще не відродження, “ а скоріше прагнення у свідомості освіченого українства реставрації рештків автономного устрою України в межах Російської імперії”. Провідною ідеєю була ідея “ українського автономізму, яка простежується від історичної публіцистики Г. Полетики до прагнень українських масонів та Малоросійського товариства 20-ти років ХІХ ст.” [43]. Романтична доба посідає особливе місце, бо саме в ній виникла перша політична організація і перша політична програма українства “ на засадах феодалізму в особі “Кирило – Мефодіївців”. Народницько-громадська доба, мала свої специфічні риси, це просвітянська спрямованість, яка вилилась у створенні недільних шкіл, культурно-громадських установ у публікації джерел та документів [44]. Народницько – громадська доба українського національного відродження, на думку І Колесник, почала формуватись під впливом російського народництва, вона визначила особливості народницького руху за формами розвитку “ На Слобожанщині та Лівобережжі поширене – **народолюбство**. На Правобережжі – **хлопоманство**. На Галичині народництво репрезентоване народовським рухом”. Національна, або національно-політична доба, за думкою дослідника, становить вершину процесу відродження в українських землях, бо відбувається усвідомлення українством себе як етнічної, мовної й територіальної спільноти. До національного руху втягуються широкі народні маси, виникають політичні партії, течії, чисельні об’єднання, викристалізовується “ ідея державності в структурах масової і наукової свідомості” [45].

Дослідниця Оксана Забужко, в роботі “Філософія української ідеї та європейський контекст”, говорячи про національне відродження, використовує стержень культурного становлення і вимальовує таку схему – період, коли Україна “ опираючись на народну мову та етнокультуру, почала виробляти культуру локального, обласного значення”; період який пов’язаний “ з потужною культуротворчою спрямованістю і був репрезентований мислителями загальнослов’янського рівня М. Драгомановим, В. Антоновичем, П. Житецьким та іншими”; період “ львівський , точніше “ франківський” став вирішальним для самоусвідомлення нації через культуру” [46].

Науковці не вважають процес національного відродження планомірним. На думку представника діас-

порної історіографії І. Лисяка - Рудницького, у національному українському русі відбувались “завмирання й відродження”. “перерив та оживлення” [47], поняття “хронологічної динаміки” пропонує і український історик В. Сарбей, про те, що періоди толерантності та піднесення чергуються з періодами занепаду, говорить й І. Колесник.

Більшість науковців західно - європейської, американської та української історіографії згодні з тим, що ідеї українського національного відродження не припиняються на початку ХХ ст. і прагнуть розширити рамки руху.

В. Сарбей закінчує 1917 роком, бо вважає що в цей час був підготовлений ґрунт для проголошення 22 січня 1919 р. Акту про об'єднання Української народної республіки і Західноукраїнської Народної Республіки “ втілилось в життя нестримне прагнення багатьох поколінь борців за волю України до її соборності, тобто до возз'єднання усіх українських земель у єдиній незалежній державі” [48]. Оксана Забужко фактично розширила рамки національного відродження аж до “ розстріляного Ренесансу “ 20-х років, де її останнім евристичним проявом стала так звана “літературна дискусія”. Доктор історичних наук професор О. Реєнт пропонує продовжити хронологічні межі третього етапу до 1921р., бо саме ця періодизація, за його думкою, надає можливість розглядати національний рух України “ як цілісний процес, аналізувати його закономірності”. Доктор історичних наук Г. Касьянов вважає, що не варто обмежувати хронологічні рамки “національного відродження” взагалі періодом ХІХ – початку ХХ ст. Це період, на його думку, значно ширший, тому науковець пропонує наступні етапи розвитку: перший етап “Тривав з кінця ХVІІІ ст. до кінця 20-х років ХХ ст.”. Розпочався як “культурницька” течія, перейшов, за схемою М. Гроха, в ідеологічну, а згодом у „політичну стадію”; другий етап – кінець 1950-х – 1960-ті роки.”...реалізується у вигляді обережного, лояльного “автономізму” частини партійної еліти”; третій етап – друга половина 1980-х – 90-ті роки, “виходить на рівень політичних програм і реалізується у формі незалежної української держави. Можна було б сказати що триває й далі...” [49]. Г.Касьянов пропонує замінити термін національне відродження терміном “**націотворення**”, “...Оскільки і за змістом, і за формою українське “національне відродження” було саме творенням нації” [50].

Отже, на сьогоднішній день із-за **відсутності єдиного критерію** в оцінці українського національного відродження, залишається дискусійним питання періодизації; ми розглядаємо географічний, геополітичний, культурологічний підхід. На нашу думку, слід враховувати, що кінцевою метою національного відродження стало створення української держави, що й вирішили революційні події 1917-1921 рр. Тому не слід розширювати хронологічні рамки процесу за ці межі. За критерій визначення періодів можна обрати **еволюцію ідей нації та націоналізму** в Українському суспільстві, підґрунтям для яких стали соціокультурні фактори. Відповідно до визначеного критерію, ми б означили такі періоди: **антикварний, громадсько-культурний та народно-демократичний**.

Антикварний період охопив процес становлення української національно-свідомою інтелігенції, формування ідей національної ідентичності, вивчення народної культури, обрядів, звичаїв, фольклору за для самототожності, усвідомлення себе як етнічної, територіальної, мовної спільноти. Громадсько-культурний період розгортає становлення націотворчих процесів шляхом поширення освіти, національної мови, літератури, мистецтва, науки, утворення культурно-громадських установ. Таким чином сприяє перетворенню етнічної спільноти на національно-культурну.

Народно - демократичний період, посідає особливе місце в процесі українського національного відродження, бо в цей час чітко визначилась ідея державної незалежності. Відбувається активна політизація руху, виникають політичні партії, об'єднання, гуртки, тобто формується політично свідомою спільнота. На наш погляд, національне культурне відродження - це загально історичний процес, який сповнений ідеєю націоналізму, народності, державності, має духовний, культурний, політичний, соціально-економічний, вияв.

Таким чином, історіографія сьогодення має **загальну концепцію** розвитку національного українського відродження, розроблену видними істориками М. Грушевським, Д. Дорошенком, М. Аркасом, істориками діаспори П. Магочієм, І. Лисяк - Рудницьким, Р. Шпорлюком, сучасними науковцями В. Сарбеем, І. Колесником та іншими. У ній викладено філософські засади, чинники та аспекти, проаналізовано геополітичне становлення України та роль національної інтелігенції; запропонована багатоваріантність аналітичної структурної моделі, для визначення історичних етапів становлення національного відродження та специфічно українських риси. Однак залишаються ще досить широкі можливості для теоретичного осмислення з позицій сьогодення.

Джерела та література

1. Грушевський М. Украинский народ в его прошлом и настоящем. – СПб., 1914. –Т.1. – С. 321.
2. Дорошенко Д.І. Нарис історії України: В 2 т. – К., 1992. – Т. 2. – С. 268.
3. Аркас М.М. Історія України - Русі. – К.: Вища школа: 1993.– С. 373.
4. Там само.– С. 373–374.
5. Там само.– С.367–370.
6. Бенедикт Андерсен. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Друге, перероблене видання. – Київ:Критика, 2001. – С. 20.
7. Історія сучасного світу./ Ю.А.Горбань, В.В. Петровський, А.Г. Слюсаренко та інші./-К.:Телепрес-інформ, 2001. – С.5.
8. Там само. – С.9.
9. Там само. – С.63.
10. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. – К.: Либідь, 1999.– С. 42.
11. Там само. – С.44.

12. Бенедикт Андерсен. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Друге, перероблене видання. – Київ: Критика, 2001. – С. 28.
13. Там само. – С.21.
14. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. – К.: Либідь, 1999. – С. 209.
15. Історія сучасного світу./ Ю.А.Горбань, В.В. Петровський, А.Г. Слюсаренко та інші./-К.:Телепрес-інформ, 2001. – С. 69.
16. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. – К.: Либідь, 1999. – С. 210.
17. Бенедикт Андерсен. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Друге, перероблене видання. – Київ: Критика, 2001. – С.21.
18. Там само. – С. 19.
19. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. – К.: Либідь, 1999. – С. 146.
20. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення. – Київ.: Критика, 2000. – С. 107.
21. Історія сучасного світу./ Ю.А.Горбань, В.В. Петровський, А.Г. Слюсаренко та інші. – К.:Телепрес-інформ, 2001. – С.74.
22. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення. – Київ.: Критика, 2000. – С. 108.
23. Там само. – С. 108.
24. Грушевський М. Український народ в його прошлом и настоящем. – СПб., 1914. – Т.1. – С. 306.
25. Дорошенко Д.І. Нарис історії України: В 2 т. – К., 1992. – Т. 2. – С. 205.
26. Там само. – С. 200.
27. Аркас М.М. Історія України - Русі. – К.: Вища школа, 1993. – С. 378.
28. Сарбей В.Г. Україна крізь віки. Національне відродження України: В 9 т. – К.,1999. – Т.9. – С. 26.
29. Магочій П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Укр. істор. журн. – № 3. – С. 103.
30. Там само. – С.103.
31. Там само. – С.102 – 103.
32. Там само. – С.100-101.
33. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця XVIII - початку XIX століть // Наука і культура. – Вип.25. – К.,1991. – С. 159,164.
34. Магочій П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура. // Укр. істор. журн. – № 3. – С. 100.
35. Лисяк –Рудницький І. Проблеми термінології та періодизації в українській історії. – Т.1. – С.43.
36. Колесник І.І. Українська історіографія. – К.: Генеза, 2000. – С. 208.
37. Лисяк –Рудницький І. Історичне есе: В 2 т. – К.,1994. – Т. 1. – С.21.
38. Сарбей В.Г. Історико-географічні регіони України в процесі національного відродження кінця ХУІІ початку ХХ ст. // Дніпропетровський історико-археологічний збірник.-Вип.1. – Дніпропетровськ,1997. – С.359–360.
39. Сарбей В.Г. Україна крізь віки. Національне відродження України: В 9 т. – К.,1999. – Т.9. – С.18.
40. Колесник І.І. Українська історіографія. – К.: Генеза, 2000. – С.211.
41. Там само. – С. 212.
42. Там само. – С.209.
43. Там само. – С.217.
44. Там само. – С.217.
45. Там само. – С.218.
46. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К.,1993. – С. 13–14.
47. Лисяк –Рудницький І. Націоналізм.– Т.2. – Київ.: Основи, 1994. – С.573.
48. Сарбей В.Г. Україна крізь віки. Національне відродження України: В 9 т. – К.,1999. – Т.9. – С.26.
49. Касьянов Г.В. Теорії нації та націоналізму: монографія. – К.: Либідь, 1999. – С. 296 –297.
50. Там само. – С. 299.

Коломієць Т.В.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ НА УКРАЇНСЬКОМУ ГРУНТІ

На межі XIX і XX століть всесвітній розвиток культури вступає в нову фазу, найбільш точною назвою якої є модернізм. Хоча найчастіше у вітчизняній літературі це поняття вживалося для означення певних явищ однієї тільки історії мистецтва XX ст., а на Заході ним охоплювали інколи всю історію культури Нового часу, в контексті даного дослідження це поняття означатиме тип культури (а не тільки мистецтва) всієї першої половини XX століття.

Проблемою зародження нової культурної доби у світовому масштабі займалося чимало вчених – політологів, соціологів, культурологів та істориків, серед яких відомі імена Н.Конрада, Г.Зіммеля, Ю.Хабермаса, М.Хайдеггера та інших. Слід зауважити, що світовий модернізм став предметом серйозних наукових досліджень щойно його процеси стали помітними у суспільному житті. Особливостями ж формування епохи модернізму в Україні вітчизняні дослідники активно зацікавилися лише з 90-х років XX століття. Серед найважливіших праць з даної проблеми монографії Т.Гундорової та М.Моклиці, статті Р.Піхманця, В.Мазепи та інших. Проте всі вони здебільшого з філософсько-соціологічної точки зору намагалися охарактеризувати цей період. Історико-культурологічний підхід до процесу розвитку модернізму в